

Vyskupo Pauliaus Alšėniškio herbas Vilniaus Bernardinų bažnyčioje

Rūta Janonienė

Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas

Dominikonų g. 15/1, LT-01131 Vilnius

ruta.janoniene@gmail.com

———— Publikacijoje trumpai pristatomas naujai datuotas ir identifikuotas Vilniaus Šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino bažnyčios presbiterijos sienų tapybos elementas – XVI a. viduryje sukurtas Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio (apie 1490–1555) herbas. Tai vienas iš nedaugelio žinomų sudėtinių šio vyskupo herbų ir vienintelis iš jų sukurtas sienų tapybos technika.

Reikšminiai žodžiai: Paulius Alšėniškis, heraldika, Vilniaus Šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino bažnyčia, sienų tapyba.

Vilniaus Bernardinų bažnyčioje tęsiami sienų tapybos restauravimo darbai atskleidžia vis naujų detalių apie šios šventovės dekoravimo istoriją. Nuo 2018 m. atnaujinti sienų tapybos restauravimo darbai bažnyčios presbiterijoje (vienuolių chore). Čia dirbantiems restauratoriams Dainiui Stankevičiui ir Rasai Kutkaitei teko itin sudėtinga užduotis – presbiterijoje aptikti keli XVI–XVIII a. sienų tapybos sluoksniai, iš dalies dengiantys vienas kitą, be to, tapyba labai sunykusi, išlikusi fragmentiškai. Siekiant geriau įžiūrėti sunykusių XVI a. freskų piešinį, įmonėje „Meno kūrinių tyrimai“ 2019 m. pradžioje buvo atlikti tyrimai – pasitelkta tapybos fotografija infraraudonaisiais spinduliais¹. Buvo iširtas ir iki šiol neidentifikuotas herbas, nutapytas ant puspiliorio, skiriančio presbiteriją nuo centrinės navos, presbiterijos pusėje. Šalia herbo yra išlikusi ne visa data (175?), kuri suklaidino ir šių eilučių autore, anksčiau tapytą herbą priskyrusią XVIII a. tapybos sluoksniui². Vis dėlto šios datos ir herbo santykis nėra visai aiškus, jie gali priklausyti skirtingiems dekoro sluoksniams, arba data kažkada galėjo būti netiksliai restauruota. Sienų tapybos tyrimo infraraudonaisiais spinduliais metodas davė puikių rezultatų – herbo nuotraukoje gerai matyti visų figūrų piešinys, netgi smulkios detalės [1, 2 il.]. Tai padėjo nustatyti, kad herbas priklauso kunigaikščiui, Vilniaus vyskupui Pauliui Alšėniškiui. Sudėtinis herbas sukomponuotas gražiam renesansiniame skyde, padalytas į keturis laukus. Viršutiniame dešiniajame herbo lauke pavaizduotas P. Alšėniškio tėvo herbas „Hipocentauras“. Tai pagrindinė Alšėniškio herbo figūra – pusiau žirgas, pusiau vyras, atsigręžęs atgal ir iš lanko šaunantis į žirgo uodegos vietoje besiraitančios gyvatės nasrus. Viršutiniame kairiajame – „Lietuvos Vytis“ (senelės iš tėvo pusės, greičiausiai kilusios iš Slucko kunigaikščių Olelkaičių giminės, herbas), apatiniame kairiajame – „Leliva“ (senelės iš motinos pusės Jadvygos Manvydaitės herbas), apatiniame dešiniajame – „Trimitai“ (motinos Sofijos Sudimantaitės herbas). Virš skydo pavaizduotos vyskupo dvasinės ir pasaulietinės valdžios insignijos: mitra, pastoralas ir kardas. Herbo figūrų išdėstymas visiškai identiškas tam, kuris yra vyskupo Alšėniškio supereklibrise, įspaustame ant jo asmeninėje

1 Rapolas Vedrickas, Vilniaus Šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčia. Presbiterijos šiaurinės sienos gotikinės sieninės tapybos tyrimai infraraudonaisiais spinduliais. Tyrimų ataskaita, 2019 02 01, in: „Meno kūrinių tyrimai“, Arch. Nr. MKT- 0035.

2 Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje: pranciškoniškojo dvasinumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 188–189.

1.
Vyskupo Pauliaus Alšėniškio herbas Vilniaus
Bernardinų bažnyčioje ir jo vaizdas infraraudonuo-
siuose spinduliuose, Rapolo Vedricko nuotrauka, 2019

Coat of arms of Bishop Paulius Alšėniškis at the
Vilnius Bernardine Church and its IR image

2.
Restauruotas vyskupo
Pauliaus Alšėniškio herbas,
Dainiaus Stankevičiaus
nuotrauka, 2019

Coat of arms of Bishop
Paulius Alšėniškis after
conservation

bibliotekoje buvusios knygos (1539 m. Bazelyje išleistų Jono Auksaburnio *Raštų* 4-o tomo) viršelio (šiuo metu knyga saugoma Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje)³. Įdomu, kad kiti du žinomi vyskupo Alšėniškio sudėtinio herbo variantai skiriasi herbo figūrų padėtimi. Viename variante „Vytis“ pavaizduotas heraldinėje dešinėje, o „Hipocentauras“ – kairėje (*Lucko statutuose*⁴), kitame variante vietomis sukeistos apatinės figūros (*Arsenalo herbyme*⁵ ir vyskupo P. Alšėniškio antkapyje Vilniaus katedroje). Bernardinų bažnyčioje esančio herbo figūrų išdėstymo atitikimas minėtam supereklibrisui gali reikšti, kad jį tapęs dailininkas naudojo panašiu tu paties laikotarpiu, t. y. XVI a. 4–5 deš., pirmavaizdžiu. Supereklibrisė herbą supa dvigubas apskritas rėmelis su ratu išdėstytu įrašu: *PAVLVS D[EI] GRATIA EP[ISCOP]VS VILNEN [SIS] DVX OLSCHANENSIS* (Paulius Dievo malone Vilniaus vyskupas Alšėnų kunigaikštis)⁶. Tuo tarpu Bernardinų bažnyčioje tapytame herbe skydą supa apvalus lauro lapų vainikas, perrištas plonais besiplaikstančiais kaspinėliais⁷. Apskritai herbo piešinys renesansinis, skydo forma panaši į matomą protoeklibrisė, nupieštame jau minėtame Jono Auksaburnio *Raštų* tome⁸.

Paulius Alšėniškis Vilniaus vyskupu nominuotas 1536 m., mirė 1555-aisiais. Šiuo laikotarpiu Vilniaus bernardinų konventas priklausė 1530–1576 m. gyvavusiai savarankiškai Lietuvos Mažesniųjų brolių observantų provincijai. Apie tuo metu vykdytus ansamblio statybos ar puošybos darbus turime itin mažai žinių, nes beveik neliko rašytinių šaltinių, todėl bet kokie duomenys, rasti natūros tyrimų metu, yra itin vertingi. Identifikuotas herbas rodo, kad vyskupas Alšėniškis rėmė bažnyčios (greičiausiai – jos presbiterinės dalies) įrangą ar puošybą. Vyskupo palankumas Mažesniųjų brolių ordinui yra žinomas. Verta priminti, kad jis buvo vienas iš Vilniaus pranciškonų kankinių kulto propaguotojų, 1543 m. fundavęs jų kankinys-

3 Jadvyga Misiūnienė, „Trys unikalūs Lietuvos supereklibrisai Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje. Paulius Algimantas Alšėniškis“, in: *Tarp knygu*, 2015, Nr. 1, p. 13–18.

4 Lucko vyskupystei skirtų bažnytinių statutų knyga *Statuta dioecesana pro diocesi Luceorien[sis]*, 1519 m. išleista Krokovoje, parėmus tuometiniam Lucko vyskupui Pauliui Alšėniškiui.

5 Tai Vilniaus kapitulos aplinkoje, manoma P. Alšėniškio užsakymu, XVI a. viduryje padaryta Jano Dluogošo herbyno „Klejnoty“ kopija, dabar saugoma Arsenalo bibliotekoje Paryžiuje.

6 Jadvyga Misiūnienė, *op. cit.*, p. 17.

7 Vainiko piešinys primena kai kurių XVI a. vidurio Žygimanto Augusto supereklibrisų piešinių.

8 Protoeklibrisas publikuotas: Jadvyga Misiūnienė, *op. cit.*, p. 16.

tei atminti Šv. Kryžiaus koplyčią⁹. Iki šiol nebuvo konkrečių duomenų apie jo ryšius su mažesniaisiais broliais observantais (bernardinais), nors tokių ryšių neabejotinai galėjo būti atsižvelgiant ne tik į vyskupo pareigas, bet ir į giminės tradiciją. P. Alšėniškio motina Sofija Sudimantaitė buvo Vilniaus vaivados ir Lietuvos dvaro kanclerio Alekno (Aleksandro) Sudimantaičio ir Jadvygos Manvydaitės duktė¹⁰. Taigi vyskupo teta, jo mamos sesuo Ona, buvo bernardinė, gyvenusi Užupio tretininkų vienuolyne¹¹. Be to, Alšėniškiai artimai giminiavosi su Goštautais – vienais iš pagrindinių Mažesniųjų brolių observantų geradarių Lietuvoje.

Identifikuotas vyskupo P. Alšėniškio herbas ne tik suteikia naujų impulsų jo ryšių su bernardiniais tyrimams, bet ir reikšmingai papildo Lietuvos XVI a. vidurio sienų tapybos palikimą puikiu heraldikos meno pavyzdžiu.

Gauta ——— 2019 02 07

⁹ Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 148.

¹⁰ Jadvyga Misiūnienė, *op. cit.*, p. 14.

¹¹ Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003, p. 297; Rūta Janonienė, *op. cit.*, p. 65.

Šaltiniai

Vedrickas Rapolas, Vilniaus Šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčia. Presbiterijos šiaurinės sienos gotikinės sieninės tapybos tyrimai infraraudonaisiais spinduliais. Tyrimų ataskaita, 2019 02 01, in: „Meno kūrinių tyrimai“, Arch. Nr. MKT- 0035.

Literatūra

- Baronas Darius, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Janonienė Rūta, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje: pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Misiūnienė Jadvyga, „Trys unikalūs Lietuvos superekslibrasai Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje. Paulius Algimantas Alšėniškis“, in: *Tarp knygų*, 2015, Nr. 1, p. 13–18.
- Petrauskas Rimvydas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003.

Summary

The Coat of Arms of Bishop Paulius Alšėniškis at the Vilnius Bernardine Church

Rūta Janonienė

Keywords: Paulius Alšėniškis, heraldry, Vilnius Church of St Francis and Bernardine, mural painting.

The publication presents an element of mural painting recently discovered on the presbytery wall of the Vilnius Church of St Francis and St Bernardine – the coat of arms of the Vilnius Bishop Paulius Alšėniškis (Paweł Holszański, circa 1490–1555), created in the mid-16th century. It is one of the few known composite coats of arms of this bishop and the only one among them created in the mural painting technique. The coat of arms is painted on a semi-pillar separating the presbytery (monks' choir) from the central nave. The figures in the coat of arms of Bishop Alšėniškis are arranged identically as in his super ex libris found on the cover of a book from his library, which is currently held at the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania. Alšėniškis's coat of arms not only provides new data on the bishop's support for the Bernardine order in the period of the first independent Bernardine province of Lithuania established in 1530, but also significantly supplements the heritage of Lithuanian Renaissance mural painting as an excellent example of heraldic art.